

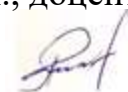
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
Кафедра «Автоматизація виробничих процесів»

Затверджую:
Декан факультету машинобудування

 Кассов В.Д.
«26» травня 2025.

Гарант освітньої програми:
к.т.н., доцент

 Разживін О.В.
«06» травня 2025.

Розглянуто і схвалено
на засіданні кафедри автоматизації
виробничих процесів
Протокол №12 від 05.05.2025.
Зав. кафедри

 Марков О.Є.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
„ІСТОРІЯ УКРАЇНИ”
(назва дисципліни)

Галузь знань 17 – «Електроніка, автоматизація та електронні комунікації»
Спеціальність 174 – «Автоматизація, комп'ютерно-інтегровані технології та робототехніка»

Освітній рівень перший (бакалаврський)

ОПП «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології»

Факультет «Машинобудування»
(назва інституту, факультету, відділення)

КРАМАТОРСЬК-ТЕРНОПІЛЬ, 2025

Робоча навчальна програма дисципліни «Історія України» для студентів першого (бакалаврського) рівня ОПП 174 «Автоматизація, комп'ютерно-інтегровані технології та робототехніка»– 25 с.

Розробник Яковенко Ю.Л., канд. іст. наук.

Погоджено з групою забезпечення освітньої програми (для обов'язкових дисциплін)

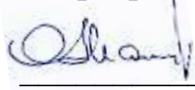
Керівник групи забезпечення

О.В. Разживін, к.т.н., доцент

Розглянуто і затверджено на засіданні кафедри «Автоматизація виробничих процесів», протокол № 12 від 05.05.2025 року.

Зав кафедри АВП:

О.Є. Марков, д.т.н., професор

Розглянуто і затверджено на засіданні Вченої ради факультету машинобудування, протокол № 10-25/05 від 26.05.2025 року

Голова Вченої ради факультету

В.Д. Кассов, д.т.н., професор

І. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Показники		Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
денна повний/прискорений	Заочна повний/прискорений		денна повний / прискорений	Заочна повний / прискорений
Кількість кредитів		Галузь знань: 17 «Електроніка, автоматизація та електронні комунікації». Спеціальність: 174 «Автоматизація, комп'ютерно-інтегровані технології та робототехніка»	Обов'язкова, загальна дисципліна	
4 / -	4 / -			
Загальна кількість годин				
120 / -	120 /			
Модулів – I		ОПП «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології»	Рік підготовки	
Змістових модулів – 2			1 / -	2 / -
Індивідуальне науково-дослідне завдання			Семестр	
_____			2 / -	3 / -
(назва)			Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних 1,5 / самостійної роботи студента 3		Освітньо-кваліфікаційний рівень: перший (бакалаврський)	30 / -	4 / -
			Практичні/Лабораторні	
			15 / -	- / -
			Самостійна робота	
			75 / -	116 / -
			Вид контролю	
		іспит	іспит	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить для денної форми навчання (повний курс) – 45 / 75, заочної форми навчання (повний курс) – 4 / 116.

II. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

2.1. Актуальність вивчення дисципліни у зв'язку із завданнями професійної діяльності та навчання

Курс «Історія України» посідає одне з провідних місць в системі гуманітарних наук. Без ґрунтовних наукових знань про минуле свого народу неможливо зрозуміти сучасне, передбачити, а тим більше, будувати майбутнє.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є закономірності історичного розвитку українського народу, генезис процесу державотворення, особливості суспільного, економічного, культурного розвитку України від найдавніших часів до сьогодення. Надзвичайно важливо, щоб студенти оволоділи системою знань про історичне минуле України, могли самостійно визначити причинно-наслідковий зв'язок історичних подій і процесів, тенденції історичного поступу та закономірності функціонування людського суспільства, особливості формування та важливість збереження історико-культурної спадщини.

Знання основних етапів розвитку вітчизняної культури, її найвагоміших досягнень є необхідними для розуміння характеру сучасного українського народу, взаємовідносин людей.

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Історія України» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів неісторичних спеціальностей.

«Історія України» належить до циклу обов'язкових гуманітарних, суспільствознавчих дисциплін.

Курс пов'язаний з такими навчальними предметами, як «Політологія», «Правознавство», «Філософія», «Соціологія», «Історія української культури».

2.2. Метою викладання навчальної дисципліни «Історія України» є вивчення закономірностей виникнення і розвитку української нації, її державності та культури на території України, складного історичного шляху українського народу, дії об'єктивних законів розвитку суспільства, ролі суб'єктивних факторів у процесі їх реалізації, формування загальних основ та системи суспільно-політичних знань, сучасного політичного, історичного, культурологічного мислення, почуття патріотизму, національної гідності, об'єктивності в оцінці подій і фактів історії України та української культури у майбутніх спеціалістів, а також набуття навичок застосування зазначених компетентностей у професійній діяльності.

Курс «Історія України» покликаний забезпечити студентів належним рівнем знань з історії української культури, сприяти гуманізації та гуманітаризації навчального процесу.

2.3. Завдання дисципліни:

- прищеплення культури історичного та культурологічного мислення, що надає можливість орієнтуватися в складних процесах сучасного розвитку українського суспільства, державотворення, культурного розвитку;
- вивчення студентами явищ, подій, процесів в політичній, економічній, соціальній історії України, розуміння зв'язків між ними;

- вироблення навичок добирати та орієнтуватися в історичній інформації, аналізувати та співставляти джерела;
- набуття умінь здійснювати історичний аналіз, історичну критику, використовуючи категоріально-понятійний та аналітично-дослідницький апарат історичної науки.

2.4. Передумови для вивчення дисципліни: вивчення шкільних курсів: «Історія України», «Всесвітня історія», складання фахового випробування з ДПА та ЗНО (НМТ) із зазначених предметів.

2.5. Мова викладання: українська.

2.6. Обсяг навчальної дисципліни та його розподіл за видами навчальних занять:

- загальний обсяг становить 120 годин / 4 кредитів, а саме:
- денна форма навчання: лекції – 30 годин, практичні (семінарські) – 15 годин, самостійна робота студентів – 75 годин;
- заочна форма навчання: лекції – 4 години, самостійна робота студентів – 116 годин.

2.7. Статус дисципліни: обов'язкова.

III. ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

При викладанні дисципліни «Історія України» увага приділяється оволодінню студентами **загальними компетентностями** (згідно **ОПП 151 та ОПП 174**):

ЗК05. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК09. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК10. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗКД2. Здатність до навчання та саморозвитку.

ЗК10¹ Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності

При викладанні дисципліни «Історія України» увага приділяється оволодінню студентами **програмним результатам навчання**:

ПРН14. Вміти використовувати у виробничій і соціальній діяльності фундаментальні поняття і категорії державотворення для обґрунтування власних світоглядних позицій та політичних переконань з урахуванням процесів соціально-політичної історії України, правових засад та етичних норм.

ПРНД2. Усвідомлювати необхідність навчання та саморозвитку продовж усього життя з метою поглиблення знань.

ПРНД3. Вміти оцінювати отримані результати та аргументовано захищати прийняті рішення, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності

Програмні результати навчання в цілому можна класифікувати наступним чином:

у когнітивній (пізнавальній) сфері:

Знання	<i>Студент здатний запам'ятовувати або відтворювати:</i> – найважливіші факти, події та процеси історичного минулого українського народу; – основні тенденції історичного розвитку в конкретні історичні періоди; – наукову хронологію, періодизацію і характеристики основних етапів вітчизняної та всесвітньої історії; – основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, категоріальний апарат з історії; – основні принципи і методи історичного пізнання; – основні типи і види історичних джерел.
Розуміння	<i>Здатність розуміти та інтерпретувати:</i> – основні завдання історичної науки;

	– з'ясовувати взаємозв'язок між історичними подіями, культурними процесами; – класифікувати історичні джерела з метою реалізації краєзнавчої пошуково-дослідницької діяльності; – інтерпретувати інформацію з різноманітних джерел (архівні документи, усні свідчення, музейні експонати, періодика, наукові праці тощо).
Застосування знань	<i>Здатність використовувати вивчений матеріал в нових ситуаціях:</i> – виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі; – оцінювати основні тенденції та особливості історичного та культурного розвитку людства у певні історичні періоди.
Аналіз	<i>Здатність розбивати інформацію на відповідні компоненти і розуміти їх взаємозв'язок:</i> – аналізувати суспільні та культурні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії; – досліджувати життя та діяльність конкретних людей у контексті їхньої історичної доби; – упорядковувати історичні джерела у відповідності до їх інформаційного потенціалу при розробці дослідницької теми.
Синтез	<i>Здатність поєднувати частини разом, щоб одержати ціле з новою системною властивістю:</i> – формулювати мету та завдання конкретного історичного або культурологічного дослідження; – пояснювати значення культурного спадку для розвитку людства в цілому та окремих спільнот
Оцінювання	<i>Здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі:</i> – аргументувати актуальність теми обраного історичного або культурологічного дослідження; – критично оцінювати ступінь розробленості дослідницької проблеми та новизну отриманих результатів; – узагальнювати результати дослідницької роботи та рекомендувати шляхи їх використання; – робити висновки про результати суспільно-політичної та культурної діяльності осіб, спільнот та структур у конкретні історичні епохи.

в афективній (емоційній) сфері:

Сприйняття	<i>Бажання (направленість) студента:</i> – визначати загальні і специфічні риси історичного та культурного розвитку регіонів України; – вказувати на взаємозв'язок вітчизняної, європейської і світової історії
Реагування	<i>Активна участь студента в навчальному процесі:</i> – відповідати сучасним вимогам до організації навчального процесу; – дискутувати щодо перспектив розвитку історії в сучасних умовах; – ініціювати і брати участь у дискусії з питань навчальної дисципліни
Ціннісна орієнтація	<i>Визнання та підтримка певних цінностей:</i> – налаштованість на консолідацію суспільства; – пояснювати важливість демократичних і культурних цінностей, вироблених у процесі історичного розвитку; – доводити історичну своєрідність, культурне та етнонаціональне розмаїття України; – виявляти повагу до різноманітних національних спільнот як невід'ємної складової історії України;

	– співпрацювати з носіями різних історичних і культурних цінностей; – визнавати роль і значення історичної науки, освіти та культури в процесі євроінтеграції України
Характеристика за системою цінностей	<i>Дотримання певної системи цінностей:</i> – виявляти самостійність і соціальну відповідальність, громадянські та патріотичні чесноти при виконанні функціональних обов’язків; – переглядати результати власної праці та визнавати власну відповідальність за свої вчинки; – практикувати дотримання етичних принципів ведення дискусій та оприлюднення результатів наукової праці; – поширювати кращий досвід професійної діяльності, демонструвати гідну соціальну поведінку.

у психомоторній (діяльнісній) сфері:

Імітація	– студент здатний самостійно аналізувати історичні документи за допомогою різних наукових методів, спираючись на принципи історизму, об’єктивності, зв’язку теорії з практикою;
Відтворення маніпуляцій	– самостійно користуватися історичними джерелами, спеціальною історичною літературою та довідниковими виданнями з історії України та української культури;
Досягнення якості	– застосовувати одержані знання та набуті навички у вивченні інших суспільних наук; - приймати зважені рішення при виконанні навчальних завдань щодо вибору методів наукової роботи, представлення її результатів
Поєднання	– використовувати історичний досвід держав і державотворення в практичній діяльності для створення демократичної правової держави в Україні, для орієнтації в суспільно-політичному житті, оцінки суспільних явищ і подій.

IV. ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Розподіл обсягу дисципліни за видами навчальних занять та темами

№ з/п	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин (денна форма/заочна)				
		Усього	в т.ч.			
			Л	П (С)	Лаб	СРС
Змістовий модуль 1. Історія України з найдавніших часів до кінця XIX ст.						
1	Вступ. Витоки українського народу, його державності та культури	7	2	1		4/7
2	Україна княжої доби та її роль у світовій історії. Київська Русь. Культура Київської Русі	15	2	2		5/8
3	Феодална роздробленість Русі. Галицько-Волинське князівство.		2			4/7
4	Литовсько-польська доба в історії України. Культура України в XIV–XVI ст.	15	2	2		4/7
5	Козацька доба. Визвольна війна українського народу середини XVII ст. Формування української держави		2			5/8
6	Велика Руїна	14	1	2		4 /7
7	Гетьманщина. Ліквідація української автономної державності. Україна у XVIII ст.		2			5/7
8	Україна у складі Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст.	8	2	1		5/7
Змістовий модуль 2. Історія України XX – початку XXI ст.						
9	Україна наприкінці XIX – першій чверті XX ст.	16	2	2		5/7
10	Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. Україна в революціях 1917 р. та в роки громадянської війни (1917-1920 рр.)		2			5/7
11	Україна у роки нової економічної політики (1921-1928 рр.). Культурне будівництво у 1920-ті роки	23	2	2		5/7
12	Радянська Україна у складі СРСР у 1928-1938 роках.		2			5/7
13	УРСР в роки Другої світової війни (1939-1945 роки)		2			5/7
14	Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток України від другої половини 40-х до середини 80-х рр. XX ст.	8	2	1		5/8
15	Україна і перебудова (1985-1991)	14	1	2		4/7
16	Національно-державне відродження українського народу. Незалежна Україна в сучасному світі.		2			5/8
Усього годин		120	30/4	15/0		75/116

Л – лекції, П (С) – практичні (семінарські) заняття, Лаб – лабораторні заняття, СРС – самостійна робота студентів.

4.2. Тематика семінарських занять

ЗМ 1. Історія України з найдавніших часів до кінця XIX ст.

Тема 1. Історія України та української культури як наука.

Найдавніші часи: від палеоліту до залізного віку

План

1. Історія України як наука та навчальна дисципліна.
2. Кам'яний вік: антропогенез, стоянки давніх людей, спосіб життя, знаряддя праці, палеолітичні, мезолітичні досягнення. Неолітичні революція.
3. Трипільська культура: відкриття, основні заняття, спосіб життя, протоміста, вірування.
4. Ранній залізний вік: кочові народи на території України. Кіммерійці, скіфи, сармати.
5. Антична цивілізація та культура в Північному Причорномор'ї. Поліси. Боспорське царство.

Тема 2. Київська Русь – ранньофеодальна монархія

План

1. Давні слов'яни: проблема походження, заняття, спосіб життя, вірування.
2. Теорії щодо походження державності у східних слов'ян. Етапи розвитку Київської Русі.
3. Перші князі та їх діяльність по збиранню земель.
4. Розквіт Русі. Укріплення влади київського князя.
5. Прийняття християнства.

Тема 3. Період роздробленості Київської Русі.

Галицько-Волинське князівство

План

1. Правління Ярославичів. Князь Володимир Мономах.
2. Причини та наслідки феодальної роздробленості Русі.
3. Монголо-татарська навала.
4. Галицько-Волинська держава як спадкоємиця Київської Русі.

Тема 4. Литовсько-польська доба в історії України.

План

1. Литовське «оксамитове» проникнення та польська експансія в українські землі.
2. Причини та етапи зближення Польщі і Литви. Наслідки для України. Кревська, Люблінська унії.
3. Досягнення науки та техніки XIV–XVII ст.

Тема 5. Козацтво. Визвольна війна середини XVII ст.

План

1. Версії стосовно походження козацтва.
2. Реєстрове та нереєстрове козацтво.

3. Запорізька Січ – християнська республіка.
4. Військова тактика, зброя, звичаї козаків.
5. Війна під керівництвом Б. Хмельницького: причини, характер, рушійні сили, наслідки та значення.

Тема 6. Україна в другій половині XVII ст.

План

1. Гетьман І. Виговський, його внутрішня і зовнішня політика.
2. Руїна: визначення поняття, основні характеристики та події. Поділ Гетьманщини.
3. Гетьман П. Дорошенко та його протурецька орієнтація.

Тема 7. Україна у XVIII ст. Поступова ліквідація козацтва.

План

1. Гетьман І. Мазепа, його внутрішня та зовнішня політика. Договір зі Швецією.
2. П. Орлик та його Конституція.
3. Етапи ліквідації Гетьманщини та козацтва.
4. Внутрішня та зовнішня політика гетьманів Д. Апостола, К. Розумовського.
5. Зміни в економічному, соціальному житті України у XVIII ст. Розвиток науки.

Тема 8. Україна в XIX ст. під владою двох імперій

План

1. Соціально-економічне становище українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Скасування кріпацтва. Промисловий переворот.
2. Активізація суспільних рухів в Україні.
3. Розвиток науки та техніки в XIX ст.

ЗМ 2. Історія України XX – початку XXI ст.

Тема 9. Україна в першій чверті XX ст.

План

1. Соціально-економічний розвиток українських земель на початку XX ст.
2. Україна в революції 1905-1907 рр., у Першій світовій війні.
3. Перші політичні партії України.
4. Діяльність української Центральної Ради. Чотири Універсали.
5. Гетьманат П. Скоропадського: внутрішня та зовнішня політика.
6. Директорія та Українська народна республіка.
7. ЗУНР та Акт Злуки.

Тема 10. Україна у складі СРСР.

План

1. Політика «воєнного комунізму» в Україні. Перший голод в історії України.
2. Створення СРСР.

3. Нова економічна політика в Україні.
4. Індустріалізація та колективізація. П'ятирічні плани. Початок терору. Голод 1930-х рр.
5. Українізація. Нова плеяда українських митців.

Тема 11. Україна у 1930-х рр.

План

1. Риси тоталітаризму у СРСР 1930-х рр.
2. Масові репресії: причини, етапи та приклади, наслідки.
3. «Розстріляне Відродження».
4. Розвиток Галичини, Буковини та Закарпаття у 1930-х рр.

Тема 12. Україна в Другій світовій війні.

План

1. Пакт Ріббентропа-Молотова і таємний протокол. Україна в планах нацистів.
2. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР.
3. Радянсько-німецька війна. Окупація України. «Новий порядок». Рух спротиву.
4. Звільнення України від німецьких військ.
5. ОУН та УПА в роки війни. Доля УПА в післявоєнний період.
6. Розвиток науки і техніки в роки війни.

Тема 13. Доба «відлиги» в Україні

План

1. Післявоєнна відбудова України. Третій голод в історії України.
2. Україна – співзасновниця ООН.
3. Десталінізація, «відлига». Економічні реформи та надпрограми М. Хрущова.
4. Покоління «шістдесятників» в Україні.
5. Розвиток науки і техніки. Українська еміграція.

Тема 14. Роки «застою» та перебудова в Україні

План

1. Застій в економіці. Політична та ідеологічна кризи.
2. Дисиденти. Правозахисний рух в Україні. Життєвий шлях В. Стуса, Л. Лук'яненка, І. Дзюби, М. Руденка, Й. Терелі, та інших дисидентів.
3. Причини і сутність політики «перебудови». Етапи і наслідки перебудови.

Тема 15. Україна в роки незалежності.

План

1. Шлях України до незалежності.
2. Процес державотворення: законодавча, виконавча, судова гілки влади. Конституція України.
3. Політичні події XX – початку XXI ст. Реформи, революції.
4. Соціально-економічний розвиток незалежної України.
5. Розвиток науки та техніки.

4.3. Перелік завдань для індивідуальної та самостійної роботи

Блок І. Індивідуальні завдання до ЗМ 1. Історія України з найдавніших часів до кінця ХІХ ст.

До теми 1. «Вступ. Витоки українського народу, його державності та культури»:

1. Проведіть дослідження на тему «Еволюція знарядь праці давніх людей».
2. Складіть схему «Перехід від привласнюючого до відтворюючого типу господарства та його наслідки».
3. Порівняйте досягнення представників Трипільської культури з досягненнями інших культур доби енеоліту. Оформіть проєкт у вигляді таблиці, схеми чи презентації.
4. Проведіть дослідження на тему «Зброя протоіранських народів (кіммерійці, скіфи, сармати) в добу раннього залізного віку».
5. Складіть схему «Антична цивілізація в Північному Причорномор'ї», проаналізуйте економічне, політичне та культурне значення перебування греків в цьому регіоні.

До теми 2. «Україна княжої доби та її роль у світовій історії. Київська Русь. Культура Київської Русі»:

1. Напишіть есе на тему: «Життя та побут давніх слов'ян».
2. Проведіть порівняльний аналіз Київської Русі з іншою ранньофеодальною державою на вибір. Зробіть висновки.
3. Проаналізуйте політеїстичну релігію на прикладі язичницьких культів давніх слов'ян.
4. Проаналізуйте значення прийняття християнства на Русі.
5. Порівняйте внутрішню та зовнішню політику князів на вибір:
 - а) Олега та Ігоря;
 - б) Володимира Великого та Ярослава Мудрого;
 - в) Олега та Володимира Великого;
 - г) Святослава Ігоревича та Ярослава Мудрого.Зробіть висновки.
5. Напишіть есе на тему «Походження слов'ян», «Походження державності у східних слов'ян», «Значення давньоруського періоду в історії України».

До теми 3. «Феодальна роздробленість Русі. Галицько-Волинське князівство»:

1. Порівняйте внутрішню та зовнішню політику Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха. Зробіть висновки.
2. Проведіть дослідження на тему «Зброя давньоруських дружинників. Техніка ведення бою».
3. Порівняйте військову тактику і стратегію давньоруських дружин та кочових народів (печенігів, половців, монголо-татар).
4. Поміркуйте, які наслідки мала феодальна роздробленість Русі. Чи можна було зберегти єдність держави? Чому?

5. Напишіть есе на тему «Галицько-Волинське князівство як продовжував традицій Київської Русі».

До теми 4. «Литовсько-польська доба в історії України. Культура України в XIV–XVI ст.»:

1. Поміркуйте, як змінюється політичний, соціально-економічний розвиток князівств Русі із захопленням їх литовцями, поляками.
2. Складіть схему «Етапи зближення Литви та Польщі». Які наслідки це мало для України?
3. Проведіть дослідження «Поява вогнепальної зброї в Україні».
4. Проведіть дослідження розвитку ремесла в Україні у XIV–XVII ст.
5. Проведіть дослідження на тему «Поява книгодрукування в Україні».

До теми 5. Козацька доба. Визвольна війна українського народу середини XVII ст. Формування української держави»:

1. Проаналізуйте версії походження козацтва. Яку версію Ви вважаєте найвирогіднішою?
2. Коли і чому козацтво перетворюється в окремий соціальний стан? Намалуйте схему «Неоднорідність козацького стану».
3. Проаналізуйте політичний устрій Запорізької Січі. Намалуйте схему влади. Чи можна вважати ЗС християнською республікою, повноцінною державою?
4. Напишіть есе на тему «Козацька зброя», «Козацька тактика ведення бою», «Вступ в козацьке товариство», «Козацькі звичаї та традиції», «Отамани Запорізької Січі» на вибір.
5. Проаналізуйте битви Визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького. Чим були зумовлені перемоги та поразки козацького війська?

До теми 6. «Велика Руїна»:

1. Порівняйте внутрішню та зовнішню політику гетьманів:
 - а) Б. Хмельницького та Ю. Хмельницького;
 - б) Б. Хмельницького та І. Виговського;
 - в) Б. Хмельницького та П. Дорошенка.
2. Складіть схему «Причини та наслідки Руїни».
3. Проаналізуйте, чому після смерті Б. Хмельницького не вдалось зберегти єдність та міць Гетьманщини.

До теми 7. «Гетьманщина. Ліквідація української автономної державності. Україна у XVIII ст.»:

1. Напишіть есе на тему «І. Мазепа – політичний діяч, головнокомандувач, феодал, меценат, особистість».
2. Ознайомтесь зі статтями «Пактів та Конституцій війська Запорізького» П. Орлика. Оцініть роль цього документа. Чому гетьману не вдалось реалізувати свій політичний проєкт?
3. Порівняйте внутрішню політику гетьманів Д. Апостола та К. Розумовського.

4. Чому XVIII ст. стало часом наступу російської влади на права та вольності козацтва?

5. Проаналізуйте розвиток науки і техніки в Україні XVIII ст.

До теми 8. «Україна у складі Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст.»:

1. Порівняйте соціально-економічне та політичне становище українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Зробіть висновки.

2. Зробіть порівняльний аналіз скасування кріпацтва в Наддніпрянській та Західній Україні у XIX ст.

3. Складіть схему «Промисловий переворот в Україні».

4. Складіть таблицю «Розвиток науки і техніки в Україні у XIX ст.».

5. Проведіть дослідження на тему «Активізація, масовізація та політизація суспільних рухів в Україні у XIX ст.». Поміркуйте, які фактори гальмували розвиток суспільних рухів в Україні у XIX ст.

Блок II. Індивідуальні завдання до ЗМ 2. Історія України XX – початку XXI ст.

До теми 9. «Україна наприкінці XIX – першій чверті XX ст.»:

1. Проведіть дослідження на тему «Основні бойові дії на території України в роки Першої світової війни».

2. Проаналізуйте питання «Монополізація економіки наприкінці XIX – на початку XX ст. Перші монополії в Україні. Причини і наслідки». Складіть схему.

3. Складіть таблицю чи схему утворення перших політичних партій в Україні.

4. Складіть схему «Україна в роки першої російської буржуазно-демократичної революції».

5. Складіть есе на тему «Українська народна республіка за часів УЦР: систем влади, нормативні документи», «Причини падіння влади УЦР», «Українська держава гетьмана П. Скоропадського: внутрішня та зовнішня політика, економіка, культура», «УНР за часів Директорії: успіхи та прорахунки», «Західноукраїнська народна республіка: система влади, політичні діячі», «Винахідник Й. Тимченко», «Фізик Іван Пулюй», «Ф. Процький – винахідник трамваю», «Род Симиренків».

До тем 10-11. «Українська національно-демократична революція 1917–1921 рр. Україна в революціях 1917 р. та в роки громадянської війни (1917-1920 рр.)»; «Україна у роки нової економічної політики (1921-1928 рр.). Культурне будівництво у 1920-ті роки»:

1. Порівняйте основні складові політики «воєнного комунізму» та нової економічної політики. Поясніть різницю.

2. Проаналізуйте причини та наслідки голодоморів 1920-х та 1930-х років в Україні. Порівняйте.

3. Проаналізуйте перші українські радянські конституції, конституцію СРСР. Зробіть висновок, дайте оцінку державному утворенню Радянський Союз.

4. Проаналізуйте індустріалізацію та колективізацію в Україні. Яку мету переслідувала радянська влада? Які методи досягнення мети використовувала? Якими були наслідки? Складіть схему.

5. Поясніть сутність понять «коренізація», «українізація». Які наслідки мала політика українізації? Складіть таблицю «Митці України 1920-х років».

До теми 12. «Радянська Україна у складі СРСР у 1928-1938 роках. Культурне будівництво»:

1. Проаналізуйте поняття «тоталітаризм». Порівняйте тоталітарні режими у СРСР часів Й. Сталіна, у гітлерівській Німеччині, Італії часів Б. Муссоліні. Зробіть висновок.

2. Проаналізуйте причини, етапи та наслідки масових репресій в СРСР. Складіть схему.

3. Напишіть есе на тему «Галичина у міжвоєнний період», «Буковина у міжвоєнний період», «Закарпаття у міжвоєнний період».

До теми 13. «Україна в Другій світовій війні (1939-1945 рр.)»:

1. Дайте історичну оцінку пакту Ріббентропа-Молотова.

2. Проаналізуйте плани Гітлера на Україну, його підтримку українських національних рухів.

3. Складіть схему приєднання західноукраїнських земель до УРСР/СРСР.

4. Складіть есе на тему «Голокост в Україні», «Новий порядок в Україні», «Партизанські рухи в Україні в роки Другої світової війни», «Важливі військові операції на території України в роки Другої світової війни», «Зброя, тактика і стратегія в роки Другої світової війни», «Етапи Другої світової війни та Україна», «Розвиток науки і техніки в Україні в роки Другої світової війни» на вибір.

5. Проведіть дослідження «ОУН до, під час та після Другої світової війни», «УПА в роки Другої світової війни: тактика та стратегія, дисципліна».

До тем 14-15. «Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток України від другої половини 40-х до середини 80-х рр. ХХ ст.», «Україна і перебудова (1985-1991)»:

1. Проаналізуйте, за рахунок яких ресурсів УРСР відбудовувала народне господарство після Другої світової війни.

2. Знайдіть приклади активної міжнародної діяльності УРСР після Другої світової війни.

3. Складіть схеми, які пояснюють сутність понять «десталінізація», «відлига», «застій», «перебудова» з конкретними прикладами з історії України.

4. Напишіть есе на тему «Шістдесятники України», «Дисиденти України», «Наука України в другій половині ХХ ст», «Винахідник та науковець Б. Патон», «І. Сікорський – «батько гелікоптерів»», «Доля науковця-емігранта Степана Тимошенка», «Авіаконструктор Сергій Корольов», «Винахідник з українським корінням Нік Голоняк», «Доля українця Жоржа Шарпака», «Науковець Леонід Кляйнрок» на вибір.

5. Поцікавтесь біографією українського дисидента на вибір. Поміркуйте, в чому полягає феномен дисидентського руху.

До теми 16. «Національно-державне відродження українського народу. Незалежна Україна в сучасному світі.»:

1. Складіть схему «Державотворчий процес в Україні в перші роки незалежності».
2. Складіть схему «Система влади в незалежній Україні».
3. Складіть схему «Україна незалежна у міжнародних організаціях та товариствах».
4. Складіть есе на тему «Розвиток науки в незалежній Україні», «Сучасне українське кіномистецтво (або музика, образотворче мистецтво, архітектура)».
5. Складіть есе «Історія та ментальність: взаємозв'язок та взаємодія на прикладі України».

4.4. Перелік тем рефератів

1. Проблема походження слов'ян в історичній науці.
2. Норманська та антинорманська теорія походження державності Київської Русі.
3. Галицько-Волинське князівство в XII–XIII ст.
4. Зародження українського козацтва та його суспільно-політична організація.
5. Брестська церковна унія 1596 р. та посилення національно-релігійного гноблення.
6. Селянсько-козацькі повстання на Україні XVI – I половини XVII ст.
7. Б. Хмельницький і проблеми державності України.
8. Міжнародна дипломатія Б. Хмельницького.
9. Політична діяльність гетьмана І. Мазепи.
10. Конституція Пилипа Орлика: аналіз документа.
11. Запорозька Січ у XVIII столітті.
12. Суспільно-політична діяльність Т. Г. Шевченка.
13. Специфіка формування української нації.
14. Специфіка формування промислового пролетаріату Донбасу в другій половині XIX ст.
15. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова.
16. Суспільно-політична діяльність І. Франка.
17. Донбас в роки першої російської революції (1905–1907 рр.).
18. Аграрне питання в програмах політичних партій України на початку XX ст.
19. Національне питання в програмах політичних партій України на початку XX ст.
20. Політична діяльність В. Винниченка.
21. Політико-правові погляди М. Грушевського.
22. Діяльність українських політичних партій в 1917 р.
23. Донецько-Криворізька республіка: історія створення та альтернатива розвитку.
24. Політична діяльність С. Петлюри в роки громадянської війни.
25. Селянський повстанський рух на Україні під керівництвом Н. Махна.
26. Голод в Україні в 1921–1923 рр.

27. Безробіття в Донбасі часів непу.
28. Національна політика на Україні: досвід 1920-х років.
29. Голод на Україні в 1932–1933 рр.
30. Демографічні втрати України в 30-ті роки ХХ ст.
31. Автономія Карпатської України та її окупація хортистською Угорщиною.
32. Партизанський та підпільний рух у Донбасі у роки Другої світової війни.
33. Відбудова промисловості Донбасу після Другої світової війни.
34. Рух українських правозахисників у 1960 – 1970-ті рр. ХХ ст.
35. Українська еміграція і сучасна зарубіжна діаспора.
36. Формування багатопартійності в Україні: проблеми та перспективи.
37. Сучасний стан національного питання й міжнаціональні відносини в Україні.
38. Міжнародне економічне співробітництво України.
39. Аграрна реформа в Україні: проблеми та перспективи.
40. Студентські організації в незалежній Україні.
41. Традиції іконописання в Україні.
42. Творчість Сергія Васильківського.
43. Українська Гельсінська група: історія та значення.
44. Творчість Олександра Мурашко.
45. Народний примітивізм Марії Приймаченко.
46. Філософська система та творчість Г.С.Сковороди.
47. Українська наука в роки Другої світової війни.
48. Національний український характер: специфіка та умови формування.
49. Розстріляне Відродження.
50. Відомі математики (або хіміки, філософи, медики, авіаконструктори і т.п.) України.

V. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

5.1. Перелік обов'язкових контрольних точок для оцінювання знань студентів денної форми навчання

№	Назва і короткий зміст контрольного заходу	Мак балів	Характеристика критеріїв досягнення результатів навчання для отримання максимальної кількості балів
1	Контроль поточної роботи на семінарських заняттях	65	Студент здатний продемонструвати критичне осмислення лекційного та позалекційного матеріалу, виступати з доповідями з визначених питань, брати кваліфіковану участь у дискусії з наведенням аргументації
2	Тестове завдання № 1	5	Семінарська контрольна робота № 1 в формі тестування включає питання, що були розглянуті на 1-8 семінарських заняттях з курсу історії України та української культури
3	Тестове завдання № 2	5	Семінарська контрольна робота №2 відбувається в формі тестування, включає питання з другого модулю курсу та охоплює теми 9-15
4	Написання реферату, виконання індивідуальних завдань	5	Студент здатний продемонструвати достатній рівень опанування основних положень з обраної тематики, демонструвати знання відповідної літератури, вміння аналізувати матеріал, робити узагальнення та самостійні висновки
5	Модульна контрольна робота № 1	10	Студент продемонстрував достатній рівень знань з тем першого модулю, що відповідають програмним результатам навчання з дисципліни
6	Модульна контрольна робота № 2	10	Студент продемонстрував достатній рівень знань з тем другого модулю, що відповідають програмним результатам навчання з дисципліни
Поточний контроль		100	Студент показав достатній рівень знань та умінь при виконанні поточних завдань протягом семестру
Підсумковий контроль		100	Студент продемонстрував достатній рівень знань з тем першого та другого модулю курсу, що відповідають програмним результатам навчання з дисципліни
Всього		100	-

5.2. Перелік обов'язкових контрольних точок для оцінювання знань студентів заочної форми навчання

№	Назва і короткий зміст контрольного заходу	Мак балів	Характеристика критеріїв досягнення результатів навчання для отримання максимальної кількості балів
1	Тестова контрольна робота, яка виконується студентом індивідуально в системі Moodle	50	Студент виконав тестові завдання, що відповідають програмним результатам навчання з дисципліни
2	Письмовий екзамєн	50	Студент продемонстрував достатній рівень знань з тем першого та другого модулю курсу,

		що відповідають програмним результатам навчання з дисципліни.
Всього	100	-

5.3. Критерії оцінювання сформованості програмних результатів навчання під час підсумкового контролю

Синтезований опис компетентностей	Типові недоліки, які зменшують рівень досягнення програмного результату навчання
Когнітивні: - студент здатний запам'ятовувати або відтворювати найважливіші факти, події та процеси історичного минулого українського народу; - студент здатний визначати основні тенденції історичного та культурного розвитку в конкретні визначні періоди; - студент здатний відтворювати хронологію, характеристики основних етапів вітчизняної історії; - студент здатний демонструвати знання основних підходів до вивчення історії та понятійного й категоріального апарату з історії	75-89% - студент припускається несуттєвих помилок у описі змісту знань і розуміння найважливіших фактів, подій та процесів історичного минулого українського народу; несуттєво помиляється при визначенні основних тенденцій історичного розвитку в конкретні історичні періоди; припускається несуттєвих помилок при відтворенні хронології, характеристики основних етапів вітчизняної історії; припускається несуттєвих помилок при демонстрації знань і розуміння основних підходів до вивчення історії та понятійного й категоріального апарату;
	55-74% - студент припускається суттєвих помилок у описі змісту знань і розуміння найважливіших фактів, подій та процесів історичного минулого українського народу; суттєво помиляється при визначенні основних тенденцій історичного розвитку в конкретні історичні періоди; припускається суттєвих помилок при відтворенні хронології, характеристики основних етапів вітчизняної історії; припускається суттєвих помилок при демонстрації знань і розуміння основних підходів до вивчення історії та понятійного й категоріального апарату;
	менше 55% - студент не може обґрунтувати свою позицію стосовно знання і розуміння найважливіших фактів, подій та процесів історичного минулого українського народу; не може самостійно визначити і пояснити основні тенденції історичного розвитку в конкретні історичні періоди; припускається грубих помилок при відтворенні хронології та характеристики основних етапів вітчизняної історії; не розуміє зміст основних підходів до вивчення історії та понятійного й категоріального апарату
Афективні: - студент здатний критично осмислювати матеріал; аргументувати власну позицію оцінити аргументованість вимог та дискутувати у професійному середовищі; - студент здатний співпрацювати із іншими студентами та викладачем; ініціювати і брати участь у дискусії, розділяти цінності колективної та наукової етики	75-89% - студент припускається певних логічних помилок в аргументації власної позиції в дискусіях на заняттях та під час захисту індивідуальних завдань, відчуває певні складнощі у поясненні нефахівцю окремих аспектів професійної проблематики
	55-74% - студент припускається істотних логічних помилок в аргументації власної позиції, слабо виявляє ініціативу до участі у дискусіях та індивідуальних консультаціях за наявності складності у виконанні індивідуальних завдань; відчуває істотні складності при поясненні фахівцю або нефахівцю окремих аспектів професійної проблематики
	менше 55% - студент не здатний продемонструвати володіння логікою та аргументацією у виступах, не виявляє ініціативи до участі у дискусії, не здатний пояснити нефахівцю суть відповідних проблем професійної діяльності; виявляє зневагу до етики навчального процесу.

VI. МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ

В процесі вивчення дисципліни використовуються наступні підходи та методи навчання:

Студентоцентроване навчання – розширення автономії здобувача, здатності до критичного мислення на основі результативного підходу, що передбачає нові підходи до навчання з метою розвитку особистості здобувача з урахуванням його ціннісних орієнтацій.

Комбінація лекційних та практичних занять та консультацій (зокрема особистих консультацій з викладачем та використанням системи Moodle) із розв’язанням ситуаційних завдань, які розвивають аналітичні здібності та навички роботи в колективі.

Пояснювально-ілюстративний метод – здобувачі одержують знання на лекціях, з навчальної або методичної літератури шляхом конспектування, тезування, анотування, рецензування, під час консультацій з підготовки рефератів та/або доповідей.

Евристичний метод – під керівництвом викладача або на основі евристичних вказівок здобувачі активно намагаються знайти рішення висунутих у навчанні, або сформульованих самостійно, пізнавальних завдань, що дозволяє активізувати мислення, викликати зацікавленість до пізнання на практичних заняттях та контрольних точках.

Методи стимулювання й мотивації навчальної роботи – здобувачі приймають участь у пізнавальних іграх, моделюванні рольових ситуацій, створенні ситуацій успіху в навчальній роботі, пред’явленні вимог і методів заохочення.

Метод проблемного викладу та проблемно-орієнтованого навчання, зокрема з проведенням презентацій – розуміння здобувачами поставленої проблеми та формулювання пізнавальних завдань на основі різних джерел та засобів, уміння проаналізувати поставлене завдання, порівняти різні точки зору та підходи, розуміння логіки та думок викладача, усвідомлення та запам’ятовування.

Метод самостійної роботи здобувачів та самостійного навчання – розв’язання практичних завдань та опрацювання теоретичного матеріалу, що виноситься на самостійне вивчення. Самостійна робота з вивченням оприлюднених навчальних матеріалів, зокрема в системі Moodle.

Методи організації й здійснення навчальної та наукової діяльності, що поєднує словесні, наочні і практичні методи: словесні методи – у вигляді бесіди, інструктажу, лекційного матеріалу, методичних вказівок, співбесід; наочні методи, відео методи тощо – проведення лекційних та практичних занять за допомогою презентацій, ілюстрацій, демонстраційного матеріалу, тобто отримання знань завдяки наочному спостереженню; практичні методи – за допомогою вправ, практичних прикладів, аналізу статистичних даних, тренувань, тренінгів здобувачі одержують знання та уміння, виконуючі ці практичні дії; наукова робота здобувача – наукові дослідження та опрацювання наукової інформації.

Активні методи навчання (дискусійні методи) – в будь-яких формах

навчання, включаючи лекційні заняття, використовуються елементи дискусії, а саме: обговорення, суперечки, зіткнення позицій, бізнес-симуляції ділові ігри, кейси, тренінги, пояснення, бесіди, дискусії, діалог.

Контрольні заходи

№	Назва і короткий зміст контрольного заходу	Характеристика змісту засобів оцінювання
1.	Контроль поточної роботи на семінарських заняттях	- фронтальне опитування за термінологічним матеріалом та за питаннями до семінарського заняття; - оцінювання активності участі у дискусіях
2.	Індивідуальні завдання, реферати	- письмовий звіт (тези виступу, презентація) про виконання індивідуального завдання або реферат; - оцінювання самостійності та якості виконання завдання в ході звіту-захисту та співбесіди
3.	Модульні контрольні роботи	- стандартизовані тести; - питання до модульної контрольної роботи
Підсумковий контроль		питання до екзамену

VII. СЕМЕСТРОВИЙ ГРАФІК

Склад і графік складання контрольних точок дисципліни «Історія України та української культури», форми і терміни контролю для денної форми навчання

№	Назва і стислий зміст контрольного заходу	Рейтингова оцінка		Тиждень
		min	max	
1	Аудиторна робота здобувача оцінюється на основі його відповідей на заняттях, активності у роботі протягом семестру. Поточний контроль – контроль поточної роботи на семінарських заняттях. Студент здатний продемонструвати критичне осмислення лекційного та позалекційного матеріалу, виступати з доповідями з визначених питань, брати кваліфіковану участь у дискусії з наведенням аргументації.	25	40	1-18
2	Виконання індивідуального завдання	6	10	1-18
3	Модульна контрольна робота 1	12	25	10
4	Модульна контрольна робота 2	12	25	18
5	Оцінка поточної успішності	55	100	19
6	Підсумковий контроль	55	100	19

ІХ. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

9.1. Основна література

1. Алексєєв С. В. Історія України : короткий курс лекцій (для студентів усіх спеціальностей та форм навчання) / С. В. Алексєєв. – Краматорськ : ДДМА, 2007. – 228 с.
2. Алексєєв С. В. Політичні партії в Україні (1900–1917): навч. посібник з курсу «Історія України» для студентів усіх спеціальностей / С. В. Алексєєв. – Краматорськ : ДДМА, 2003. – 72 с.
3. Білоцерківський В. Я. Історія України : навч. посібник / В.Я Білоцерківський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 536 с.
4. Бойко О. Д. Історія України: навч. посібник / О. Д. Бойко. – Видання 4-те, виправлене, доп. – К. : Академвидав, 2012. – 704 с. – ISBN 978-617-572-042-4.
5. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної нації ХІХ-ХХ століття. – Київ : Yakaboo Publishing, 2022. – 656 с. - ISBN 978-617-7544-12-7.
6. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. – К. : Портал, 2022. – 416 с. - ISBN 978-617-7925-56-8.
7. Іваненко В.В. Історія і культура України : електрон. підручник для студ. природнич. і техн. спец. / В. В. Іваненко, Г. Г. Кривчик. – Д.: ДНУ ім. Олеса Гончара, 2016. – 206 с. – Режим доступу : http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/4653/1/Ukraine_history.pdf
8. Історія України : підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовок та інш.; за заг. ред. М. І. Бушина, О. І. Гуржія]. – Черкаси : ЧДТУ, 2016. – 644 с. - ISBN 966-7154-13-0
9. Історія України / [С. В. Кульчицький, В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань та інш.; під заг. ред. В. А. Смолія]. – К. : Альтернативи, 1997. – 416 с. – ISBN 5-86248-127-3.
10. Історія України : довідник / [уклад. Н. Л. Стешенко, О. А. Довбня]. – 2-е вид., перероб. та доп. – Краматорськ : ДДМА, 2011. – 68 с.
11. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ ст. : зб. документів і матеріалів / [уклад. С. В. Алексєєв, Н. Л. Стешенко]. – Краматорськ : ДДМА, 2017. – 204 с.
12. Стешенко Н. Л. Історія України (друга половина 50-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) : навчальний посібник / Н. Л. Стешенко. – Краматорськ : ДДМА, 2012. – 56 с.
13. Рибалка І. К. Історія України. В 2 ч. Ч. 1 : Від найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. : підручник для студентів іст. ф-тів вузів / І. К. Рибалка. — Харків : Основа, 1995. – 448 с. – ISBN 5-7768-0241-5 : 137000.00.
14. Рибалка І. К. Історія України. В 2 ч. Ч. 2 : Від початку ХІХ ст. до лютого 1917 р. : підручник для студентів іст. ф-тів вузів / І. К. Рибалка. – Харків : Основа, 1997. – 480 с. – ISBN 5-7768-0470-1.

9.2. Допоміжна література

1. Губарев В. К. Історія України : універс. довідник для школяра і студ. / В. К. Губарев. – Донецьк : БАО, 2009. – 383 с. – ISBN 978-966-481-084-2.
2. Дорошенко Д. І. Нарис історії України. В 2-х т. Т. 1 : до половини XVII ст. / Д. І. Дорошенко. – К. : Глобус, 1992. – 238 с. – ISBN 5-7707-1420-4.
3. Дорошенко Д. І. Нарис історії України в 2-х т. Т. 2 : від початку XVII ст. / Д. І. Дорошенко. – К. : Глобус, 1992. 349 с. – ISBN 5-7707-1420-4.
4. Історія України : довідник / [упоряд. С. Крупчан та інш.]. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Казка, 2010. – 736 с. – ISBN 978-966-8055-64-5.
5. Історія України та її державності. Курс лекцій : навч. посіб. для студ. і викладачів вищ. навч. закл. / [Л. Є. Дещинський, С. В. Терський, І. Я. Хома та інш.; наук. ред. Л. Є. Дещинського]. – Вид. 5-те, перероб. і допов. – Л. : Національний ун-т «Львівська політехніка», 2009. – 474 с. – ISBN 978-966-553-687-1.
6. Історія України : хрестоматія / [упор. В. М. Литвин]. – 5-те допов. вид. – К. : Наукова думка, 2013. – 1056 с. – ISBN 978-966-00-1312-4.
7. Малий словник історії України / [упоряд. В. Смолій, В. Верстюк, С. Віднянський та інш.]. – К. : Либідь, 1997. – 464 с. – ISBN 5-325-00781-5.9.3. *Web-ресурси*

<http://www.history.org.ua/index.php?urlcrnt=JournALL/select.php&seriaName=geo>

<http://www.cossackdom.com>

http://www.geocities.com/ua_ukraine/ukrainerus.html)

<http://www.uahistory.cjb.net/>

<http://www.holodomor33.org.ua/library.php>

<http://ukrarmy.kiev.ua/>

<http://sumy.net.ua/?p=1>

<http://www.studentbooks.com.ua/content/view/119/49/1/1/>

<https://old.uinp.gov.ua/ebooks?page=1>

<https://www.warmuseum.kiev.ua/>

[http://resource.history.org.ua/cgi-](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU)

[bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU](http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU)